

Психология восприятия моральных и правовых норм. К. 1978. 7. Уделов А.К. Актуальные проблемы социальной психологии. М. 1981.

Надійшла до редколегії 20.03.2001р.

*О.М. Павлик,
здобувач каф. прикладної психології
Нац. ун-ту внутр. справ*

ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК ПРОБЛЕМА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Суттєві зміни в соціально-політичних та економічних сферах, розподіл суспільства на різні соціальні верстви, посилення занепаду гуманістичних засад існування самого суспільства призводить до того, що молодь опиняється в стані невпевненості та невизначеності. Найбільш ефективним показником благополуччя суспільства є те, як себе почувають у цьому суспільстві найбільш незахищені верстви населення: діти, молодь, жінки, люди похилого віку. Тому дані криміногенного і соціально-демографічного складу засуджених наводять на серйозні роздуми. На даний час в місцях позбавлення волі перебувають понад 183 тис. засуджених, із них 92 тис., тобто більше половини – особи молодіжного віку. Із осіб, які утримуються у дитячих колоніях 72,7 відсотка це неповнолітні, з них 36,3 відсотка виховувалися у неповних сім'ях; 6,8 відсотка є сиротами, кожний третій - має психічні вади [1]. Ще одна з основних болючих проблем сьогодення – це протидія поширенню наркоманії. Лише на офіційному обліку зараз у державі перебуває понад 86 тис. осіб, з яких близько 4 тис. – це неповнолітні споживачі наркотиків. В минулому році понад 17 тис. осіб віком 14-29 років скоїли злочини, пов'язані з наркотиками [2]. Всі ці дані свідчать про зниження не тільки матеріального благополуччя населення, а і його духовності, зміни моральних цінностей. Все це у цілому представляє серйозну соціальну проблему не тільки на даному етапі розвитку суспільства, але і на майбутню перспективу. Причиною цього, перш за все, стає сімейне неблагополуччя, що визначається ухиленням батьків від виховання дітей, жорстоким поведінням з ними (понад 70 відсотків усіх дитячих травм – сімейно-побутового характеру). Рятуючись від жорстокого поведіння, значна кількість дітей залишає родини і це приводить їх до пошуку засобів існування: крадіжок, об'єднання в маленькі групи для розбою. Такого роду групи не мають чіткої обумовленості свого формування, їх склад досить швидко змінюється, але соціальні умови, що породжують даний феномен, стабільно відтворюють джерела їх виникнення. Це призводить до того, що відбувається природна селекція індивідів, які найбільш тривало зберігають ядро таких формувань і вже цілеспрямовано проводять відбір свого оточення. Практично сьогодні дитяча злочинність є базою формування професійного злочинного середовища, яка пройшла природний відбір в практичній боротьбі за своє виживання. Як у будь-якому об'єднанні в ньому складається своя «субкультура», де формує-

ться поняття про справедливість, духовні цінності, законність своїх дій, моральність.

Високий «професіоналізм» нового соціального утворення в найближчі роки створить істотну проблему для правоохоронних органів, населення в цілому, і вимагатиме значних матеріальних і фізичних зусиль для протистояння розгулу злочинності.

Визначення ряду форм поведінки дітей, як злочинного середовища відновлює інтерес до такої проблеми кримінології, як «таврування», на важливість якої звертав увагу американський вчений Лемерт [3]. Суть таврування полягає в тому, що не можна розглядати злочин і злочинця тільки як об'єкт дії кримінально-правових норм. В усіх випадках вимагається приділити особливу увагу до соціальних процесів, в результаті яких діяння визнається злочинним, а індивід – злочинцем. Це особливо важливо по відношенню до дитячої злочинності. Такий підхід до проблеми пояснюється різними думками і поглядами на злочин, відмінними від кримінально-нормативного розуміння певних діянь і впливу цієї думки на саму злочинність.

Проблема «таврування» має соціально-психологічний аспект. Соціальний аспект концепції звертає увагу на те, що процес таврування здійснюється тільки окремими соціальними верствами. Різні соціальні верстви мають різне відношення до соціально-відхилених дій, включаючи злочин. Сформована думка громадськості та правоохоронців про те, що соціальне формування, яке склалося породжує злочинців, призводить до сприйняття певних діянь, як злочинів, а індивіда як злочинця, у той час як аналогічні діяння індивідів іншого соціального формування при єдності розуміння змісту кримінально-правових норм не визнаються такими.

Психологічний аспект концепції «таврування» полягає у тому, що індивід, який скоїв певний відхилений поступок, що розцінюється як злочин, а він як злочинець, впливає на психіку самого індивіда. В зв'язку з цим він ідентифікує себе як злочинця, що сприяє подальшому розвитку злочинної поведінки. Такий підхід ґрунтується на теорії Д. Міда «концепція наслідування» як основи формування людської поведінки [4].

В теперішній час необхідно здійснювати не тільки вивчення причин злочинності і приділяти увагу злочину і злочинцю, але й також досліджувати процес формування ціннісних орієнтацій і поведінкових стереотипів осіб, що здійснюють правозастосування, паралельно з цим необхідно проводити дослідження думки громадян про те, на скільки вони вважають різноманітні соціально-відхилені діяння злочинними.

Будь-яке злочинне діяння, котре достатньо усвідомлюється, викликає соціальну реакцію, метою якої є припинення цього діяння. Крайньою мірою соціального реагування є санкції з боку держави, що мають вираз в формі кримінального покарання. Створення соціальних умов, котрі породжують середовище формування злочинного діяння, несуть в собі великі вади в майбутньому, якщо їм не будуть протиставлені адекватні заходи. Необхідність реформування кримінального законодавства у напрямі відмови від засудження до позбавлення волі за незначні злочини із заміною цього виду покарання на альтернативні, назріла в Україні вже давно. Так, начальник

Держдепартаменту з виконання покарань І.Штанько переконаний, що кримінальні покарання особам молодіжного віку слід призначати дуже виважено і економно, особливо у вигляді позбавлення волі, а у проекті Кримінального кодексу слід передбачити більш широкий спектр покарань, ніж позбавлення волі. Тому у проекті Кримінально-виконавчого кодексу передбачений спеціальний розділ щодо виконання покарань неповнолітнім і молоді, створення поліпшених умов відбування покарання [1].

Злочинна поведінка є результатом протистояння двох груп чинників: тих, що сприяють виникненню злочинності і тих, що стримують її. Найбільш ефективним і економічним у боротьбі зі злочинністю є використання чинників, що послаблюють злочинність, а також посилення тих, що стримують її. Отже, в якості заходів боротьби зі злочинністю необхідно розглядати, перш за все, соціальну політику, включаючи економічну й культурну. Якщо не буде вирішена проблема турботи про дітей, котра має бути піднесена до рангу пріоритетних державних задач, окремі часткові питання надання допомоги дітям в якості благодійних акцій, не приведуть до бажаних результатів. Вивчення проблеми становища дітей в державі, їх соціальний захист вимагають серйозного теоретичного дослідження, особливо з точки зору формування криміногенного середовища.

Виявлення механізму дії факторів, що впливають на зміни злочинності, у цей час залишається на стадії проб і помилок. Проблема дитячої злочинності й аналізу тенденцій, пов'язаних зі зниженням віку деліквентів і перетворенням деліквентності в повсякденне явище, навіть не ставиться. В останні роки спостерігається швидке зростання чисельності деліквентів жіночої статі. Велике число деліквентних актів стали скоювати неповнолітні з середнім рівнем інтелектуального і фізичного розвитку. Такий стан питання ставить на перший план дослідження причин деліквентності неповнолітніх і розробки заходів по боротьбі з нею.

Одним з характерних показників виникнення деліквентності є неміцність законослухняних орієнтацій, властивих багатьом сучасним неповнолітнім, що зросли в період соціальної перебудови суспільства. Диспропорція стосовно пропозиції та попиту на молоду робочу силу призводить до того, що кожний п'ятий молодий чоловік не має постійної роботи. Як свідчать статистичні дані, саме ця категорія поповнює злочинне середовище. Непрацюючою молоддю вчиняється кожен четвертий злочин. Зміна моральних цінностей також істотно вплинула на статево деліквентність неповнолітніх. Серед дівчат нерідкими стали розбій, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, тобто нехарактерні для них раніше злочини. З'явилась жіноча «група» злочинність, яка часто носить груповий характер.

Безперечно, що глибокий зв'язок з деліквентністю неповнолітніх мають різкі зміни в культурному середовищі, що сталися в останні роки. Серед таких змін заслуговує на особливу увагу вплив засобів масової інформації на образ мислення, ціннісні орієнтації неповнолітніх. Характерною особливістю такого впливу є підвищений інтерес до «дешевої» інформації. Не менш суттєвий вплив на зростання деліквентності мають так звані «непристойні» видання. Так, виявлено понад 250 громадян, які займаються виготовлен-

ням і розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту [2].

Сьогодні зростаюча проблема дитячої деліквентності вимагає уваги не тільки юриспруденції, але й медицини, психології, педагогіки, соціології. Потрібні загальні зусилля цілого комплексу заходів взаємодії між службами ОВС, місцевими державними адміністраціями, органами освіти, а також рядових громадян аби її подолати. Як бачимо, проблема підліткової, тим більше малолітньої злочинності, охоплює дуже велике коло проблем, тому для її рішення потрібно залучати спеціалістів різного рівня та різних наук.

В деліквентності неповнолітніх, яка сьогодні в країні набуває гострого соціального характеру, відображені численні проблеми сучасного суспільства. Деліквентність і злочинність дітей в конкретному вигляді являє собою анти-соціальну відхилену поведінку і носить характер супроти існуючим соціальним нормам. Однак всі її причини породжені «суспільством дорослих».

Можна вважати, що проблема деліквентності неповнолітніх, протягом останніх років буде все більш актуальною. Сьогодні недостатньо здійснювати тільки збір статистичного матеріалу. Вимагається детальне глибоке теоретичне дослідження в цілому, коли діти будуть розглядатися як невід'ємна частина розвитку країни. Адже доля дітей є запорукою процвітання суспільства.

Список літератури: 1. Штанько І. Половина всіх позбавлених волі – представники молодого покоління // Іменем закону. 2000. № 25. 2. Мельников В. Неблагополучні сім'ї та безробіття – головні фактори формування криміногенного молодіжного середовища // Іменем закону. 2000. № 25. 3. Воронин Ю.А. Система боротьби з преступністю в США. Свердловск. 1990. 4. Уэда К. Преступность и криминал в современной Японии. М., 1989.

Надійшла до редколегії 27.03.2001р.